

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

معاونت پژوهش

نیایش عارفان
شرح حکمت و معنویت شیعی
در دعای کمیل

دکتر محمد فنائی اشکوری

عنوان قراردادی:	دعای کمیل. شرح
عنوان و نام پدیدآور:	نیایش عارفان / محمد فنایی اشکوری.
وضعیت ویراست:	ویراست ۲
مشخصات نشر:	قم مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۸۸
مشخصات ظاهری:	۳۵۱ ص
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۱۴۷-۶
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیبا
یادداشت:	چاپ دوم
موضوع:	دعای کمیل -- نقد و تفسیر
شناسه افزوده:	فنایی اشکوری، محمد، ۱۳۴۳.
رده‌بندی کنگره:	۹۱۳۸۸ / ف / ۵۰۴۲۲ / ۲۶۹ BP
رده‌بندی دیوبندی:	۲۹۷ / ۷۷۴
شماره کتاب‌شناسی مل:	۱۹۶۱۶۴۰

نیایش عارفان (شرح حکمت و معنویت شیعی در دعای کمیل)

مؤلف: محمد فنایی اشکوری

چاپ دوم: ۱۳۸۸

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

صفحه‌آرایی: صراط گل‌میشی

چاپ: زلال کوثر ● قیمت: ۴۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

● قم، میدان شهدا، خیابان حجّتیّه، فروشگاه مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ. تلفکس: ۰۲۵۱۷۷۳۰۵۱۷

● قم، بلوار محمد امین، سه‌راه سالاریه، فروشگاه مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ. تلفن: ۰۲۵۱۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵۱۲۱۳۳۱۴۶

www.miup.ir , www.eshop.miup.ir
E-mail: admin@miup.ir, root@miup.ir

سخن ناشر

﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ﴾

تو چه می‌دانی در ملکوت اسرار عالم، چه گذشت بر مستی گِل که گِل سرسبد خلقت و خلیفه‌الله شد.

پَر کاه بودن و راه به حریم ملکوت الهی یافتن، قطره و وصل به اقیانوس بی‌انتها بودن، ذره بی‌مقدار خاک و کمال علی‌الاطلاق رَب شدن، اینها چه تناسبی با هم دارند که افق ذهن، چیزی جز فضل و کرم و جود و عطا را نمی‌بیند.

اما آن‌چه انسان را نزد معبودش محبوب می‌سازد، چیزی نیست، جز اخلاص در عمل؛ آن‌گونه که قرآن می‌فرماید: ﴿قُلْ مَا يَعْْبُوْا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ...﴾؛ عملی بالاتر از دعا و خضوع و خشوع نزد پروردگار نیست.

و چه زیباست که ترنم دعای انسان، از زبان کسی باشد که در ﴿...قَابَ

قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى﴾ رب‌العالمین با لهجه او با اشرف مخلوقات سخن گفت.

کتاب حاضر که به همت فاضل ارجمند دکتر محمد فنایی اشکوری

۶ نیایش عارفان (شرح حکمت و معنویت شیعی در دعای کمیل)

تدوین شده؛ شرحی است روح‌انگیز بر دعای شریف کمیل که به معارف ناب عرفان شیعی اشاره دارد. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با تقدیر تشکر از مؤلف محترم، مطالعه این اثر را به عموم اهل معرفت پیشنهاد می‌کند.

مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
معاونت پژوهش

فهرست

سخن مؤلف.....	۱۵
مقدمه.....	۱۷
۱. اسرار نیایش.....	۲۱
دعا چیست؟.....	۲۱
جهان بینی معنوی.....	۲۲
نردبان عروج.....	۲۴
اجزاء و ارکان دعا.....	۲۵
ذکر و یاد حق.....	۲۶
ستایش و پرستش.....	۲۶
سپاس منعم.....	۳۳
اقرار، توبه و استغفار.....	۳۶
عرض نیاز.....	۴۰
توسل.....	۴۳
مراتب و شرایط دعا.....	۴۷
اجابت دعا.....	۵۰
ظرایف و لطایف دعا.....	۵۵
آثار دعا.....	۶۰

۶۳ شرح دعای کمیل
۶۳ بهترین سرآغاز
۶۴ رحمت عالم گیر الهی
۷۰ اصالت رحمت در مناسبات انسانی
۷۲ خوش بینی یا بدبینی؟
۷۳ بیم یا امید (خوف یا رجا)؟
۷۴ قوت و قهر الهی
۷۶ خاکساری و زبونی مخلوقات
۷۸ جبر چیره الهی
۸۰ عزت الهی
۸۳ شکوه الهی
۸۴ سلطنت الهی
۸۵ وجه جاوید الهی
۸۶ نام های نیکوی الهی
۸۹ علم فراگیر الهی
۹۴ نور عالمتاب الهی
۱۰۰ ای نور، ای قدوس
۱۰۳ آغازین آغاز و فرجامین فرجام
۱۰۶ موانع عروج
۱۰۸ آثار و پیامدهای اعمال آدمی
۱۱۵ گناهان پرده در
۱۱۶ گناهان نقت زان
۱۱۹ گناهان نعمت سوز
۱۲۲ گناهان دعا ستیز
۱۲۶ گناهان مصیبت زان
۱۲۸ گناهان امید زان
۱۳۱ ذنب و خطا
۱۳۳ قرب به خدا با یاد او

۱۳۷	تشبیه به حق.....
۱۳۹	شفاعت خواستن از خدا.....
۱۴۱	قرب به حق با جود او.....
۱۴۳	سپاس و یاد حق.....
۱۴۷	طلب خضوع و خشوع.....
۱۵۰	رضایت و قناعت.....
۱۵۸	احتیاج و اشتیاق به حق.....
۱۶۲	فرمانروایی عالم گیر الهی.....
۱۶۴	تدبیر نهان الهی.....
۱۶۶	ظهور امر الهی.....
۱۶۷	قهر حق.....
۱۶۸	جریان قدرت حق.....
۱۶۹	گریز از قلمرو حکومت حق.....
۱۷۱	خداوند بخشایش گر و خطاپوش.....
۱۷۶	خداوند پاک و ستوده.....
۱۷۸	ستم بر خویشان.....
۱۸۰	جرات جاهلان.....
۱۸۱	یاد آرامش بخش پروردگار.....
۱۸۲	زشتی های من.....
۱۸۴	خداوند عیب پوش.....
۱۸۶	خداوند بلا گردان.....
۱۸۷	خداوند نگاه دار و دست گیر.....
۱۸۸	خداوند زشتی ستیز.....
۱۸۹	نوازش خداوند.....
۱۹۱	گرداب بلا.....
۱۹۵	فریندگی دنیا.....
۲۰۰	نفس سرکش.....
۲۰۱	وعدۀ فرداها.....

۲۰۲	توسّل به عزّت پروردگار.....
۲۰۶	کس بی کسان!.....
۲۰۸	قربانی نفس.....
۲۱۱	اقرار عبد.....
۲۱۱	عذر تقصیر.....
۲۱۴	خدای عذرپذیر.....
۲۱۵	رحم بر بنده.....
۲۱۶	پرورنده ازلی.....
۲۱۸	موحّدان و عذاب.....
۲۲۲	ساختن جام و شکستن آن.....
۲۲۴	پرستش گران و مجازات.....
۲۳۴	بلای دنیا و عذاب آخرت.....
۲۳۹	مویه بر درد.....
۲۴۱	معجزه عشق.....
۲۴۵	آرزوی عارفان!.....
۲۴۷	عاصی امیدوار.....
۲۴۹	مایه امید.....
۲۵۴	کفر و ایمان.....
۲۵۷	بدی و نیکی.....
۲۶۵	درماندگی.....
۲۷۰	آبادانی دل با یاد دوست.....
۲۷۲	کثرت صفات و وحدت حقیقت.....
۲۷۴	بندگی و زندگی.....
۲۷۹	قبولی اعمال.....
۲۸۱	دل و دلدار.....
۲۸۴	لحظه‌های قدسی.....
۲۸۷	اعتقاد و اعتماد به خدا.....
۲۸۹	شیکوه از خویشتن.....

۲۹۰.....	بدن و بندگی.....
۲۹۱.....	سلوک معنوی.....
۲۹۲.....	خشیت از حق.....
۲۹۵.....	بندگی پایدار.....
۲۹۶.....	اقلیم عشق.....
۲۹۹.....	خوف اهل یقین.....
۳۰۱.....	هم‌نشینی با پاکان.....
۳۰۳.....	دفع شر.....
۳۰۶.....	سبقت در خیر.....
۳۰۸.....	زبان مترنم.....
۳۱۲.....	گرفتار محبت.....
۳۱۵.....	اجابت دعا.....
۳۱۷.....	دست نیاز.....
۳۲۲.....	سریع الرضا.....
۳۲۴.....	سلاح گریه.....
۳۲۷.....	طاعت و غنا.....
۳۲۹.....	چشمان بارانی.....
۳۳۲.....	نور تابان.....
۳۳۸.....	۳. ضمائم.....
۳۳۸.....	متن دعای کمیل.....
۳۴۳.....	ترجمه فارسی دعای کمیل.....
۳۵۲.....	کتاب‌نامه.....

پیش گفتار

نیایش، امتیاز انحصاری انسان است که به این وسیله دل در آسمان دارد، دست به آستان می‌گشاید و در جست‌وجوی حقیقت و معناست. بی‌تردید این معناتلبی و معنویت‌جویی از چشمه غیب ازلی جوشیده و از لوازم فطری وی گردیده است. همان‌که عطش عشق به معشوق حقیقی را برافروخته و مانده معنوی را معین آن ساخته است. نیایش و دعا بزرگراه عبور عرفانی انسان تا منزلگاه لایتناهی و گذر از خود و خودی برای رسیدن به خداست.

در این موج معنوی که مشارالیه آن ذات ربوبی است دل حریم، حرم حمید است و تمام لذت، گفت‌وشنود، لبیک و اجابت است. همه در محضر او و در محضر تقاضای نیاز است. ﴿يَتَأْتِيَ النَّاسُ أَنْتُمْ الْفُقَرَاءَ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ﴾ (فاطر/۱۵). این بزرگی و رفعت پس از فقر از اشارت شریف اوست. و إلا اندوه و الم با آمد و شد زندگی، در چرخه تکرار، غرق و غوطه‌ور می‌شود. ﴿قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا﴾ (فرقان/۷۷)؛ بگو اگر دعای شما نباشد پروردگارم هیچ اعتنائی به شما نمی‌کند. از این رو دعا در جهان بی‌خدا و بی‌شعور گم می‌شود. چون

دعا هم کاشف و هم مکشوف است، کاشف، ستایش و بندگی و مکشوف، پرستش و کرنش است. چه زیبا نیایشی که بر زبان زلال آینه‌ای چون علی علیه السلام جاری و در دل زمان ساری شود. دعای کمیل بهره از این کمال برده و سفره این سفر گشته است. کتاب **نیایش عارفان** با جمع قطره‌ها، چشم به آستان اجابت توفیق دوخته است، تا تشنگان معرفت و عرفان را یآوری کند و آرزوی شرح دعای کمیل را برآورده سازد. اگر چه الفاظ نه توان رساندن مفهوم و معنا را دارند و نه همراهان، مدعی فهم کامل دعای کمیل هستند.

معاونت فرهنگی تربیتی جامعه المصطفی صلى الله عليه وآله العالمیه در آستانه برگزاری دومین نشست تربیتی اساتید جامعه گامی دیگر برای عملیاتی‌سازی **منشور تربیتی** یعنی **نظام‌نامه تربیتی** در ساحت عبادی و معنوی برداشت تا از دعای مستجاب کمیل مأجور شود و فراگیران و همراهان را از این سرچشمه فیوضات بهره‌مند نماید. مهم‌ترین هدف نشر این اثر ارزشمند فراهم نمودن فرصت رشد تربیت عبادی معنوی و شرح دانه‌ای از ثمره شجره معنوی شیعی است.

با تشکر فراوان از مؤلف محترم جناب آقای دکتر محمد فنایی اشکوری و آرزوی توفیق روزافزون برای ایشان از همه کسانی که برای انتشار این اثر ارزشمند یاور و یاریگر ما بودند سپاس‌گزاریم. از همه اندیشمندان، فضلا و اهالی بوستان معارف به‌ویژه سالکان و عارفان تقاضا داریم که در لفظ و معنا ما را از نظرات و پیشنهادات تکمیلی خود بهره‌مند سازند.

معاونت فرهنگی تربیتی

دفتر برنامه‌ریزی تربیتی

۱۳۸۸/۱۱/۱۳

سخن مؤلف

یکی از رایج‌ترین دعاهایی که در بین شیعیان به صورت فردی و جمعی قرائت می‌شود دعای شریف کمیل است. محفل قرائت دعای کمیل انجمن قدسی زیبایی است که در آن نیایشگران، هم‌صدا خدایشان را می‌خوانند. این محفل در اقصا نقاط عالم، مؤمنان در غربت و اقلیت را در شب‌های جمعه گرد هم می‌آورد و از زلال گوارایش سیرایشان می‌سازد.

از آن‌رو که این دعا معمولاً در هر شب جمعه و بیش از هر دعای دیگری خوانده می‌شود، برای بهره‌مندی معنوی بیشتر از آن، آشنایی با معانی بلند و مضامین ژرف آن ضروری است. بدین جهت نگارنده بر آن شد که تفسیر و تحلیلی از اشارات و بشارات این دعای شریف را به تشنگان معنویت و صاحب‌دلان نیایشگر تقدیم کند.

در این نوشتار کوشیده‌ام در حد بضاعت اندک خود حکمت و معنویت ناب شیعی را از سرچشمه زلال آن استخراج و در اختیار تشنگان حقیقت قرار دهم. در شرح و بسط مفاهیم و معارف دعای کمیل کوشش شده است تا نخست آن‌چه که به صرافت طبع از کلمات و

عبارات خود دعا فهمیده می‌شود بیان گردد. آن‌گاه از آیات شریفه قرآن برای بسط و تعمیق این معارف بهره‌ وافر برده‌ام. در مواردی برای این‌که در متن از حجم زیاد آیات استفاده نشود و اختصار رعایت گردد، برای مشتاقان معارف قرآنی برخی آیات قرآنی در پاورقی آمده است. افزون بر این، از سایر ادعیه و روایات در شرح و تفصیل دعا سود جست‌ام. کوشش بر تحلیل عقلی و طرح عقلانی و در مواردی مستدل مباحث بوده است، اما از تطبیق تکلف‌آمیز مفاهیم و مقولات فلسفی و عرفانی بر کلمات مولا کوشیده‌ام دوری جویم.

این کتاب مشتمل بر مقدمه، دو بخش و ضمیمه است. مقدمه بیانی کوتاه در معرفی کمیل و دعای کمیل است. در بخش اول حقیقت دعا از دیدگاه معارف اسلامی و تعالیم مکتب اهل بیت علیهم‌السلام بحث شده است. بخش دوم شرح جمله به جمله دعای شریف کمیل را در بردارد و در پایان اصل دعا و ترجمه آن در ضمیمه آمده است. در این ویراست به جهت کاستن از حجم اثر، برخی قسمت‌ها حذف یا تلخیص شده است.

قم

محمد فنایی اشکوری

زمستان ۱۳۸۸ هـ. ش - ۱۴۳۱ هـ. ق.

مقدمه

کمیل بن زیاد نخعی از یمن بود. وی از مؤمنان راستین به رسول خدا ﷺ و از شیعیان خالص امیرالمؤمنین بود. پس از شهادت امیرالمؤمنین علیه السلام، کمیل با امام حسن مجتبی علیه السلام بیعت نمود و از یاران آن امام بود. در زمان واقعه عاشورا کمیل در زندان معاویه و یزید بود. وی پس از عاشورا از زندان آزاد شد و با امام چهارم علیه السلام بیعت کرد. با روی کار آمدن حجاج بن یوسف ثقفی، به عنوان والی عراق از سوی حکومت سفاک اموی، کمیل نیز مانند دیگر مسلمانان غیور در صف مخالفین حجاج قرار گرفت که سرانجام به دستور وی به شهادت رسید. کمیل در حکمت و شجاعت و تقوا از خاصان شمرده می شد. این که امیرالمؤمنین دعایی چون دعای کمیل را به او تعلیم می دهد به روشنی بر بلندی مرتبت معنوی او دلالت می کند. هم چنین سخنان دیگری که امیرالمؤمنین علیه السلام در مناسبت های مختلف به کمیل گفته است و معارف عرفانی که به او آموخته است، گویای مقام عرفانی کمیل است. روایات از گفت و گوهای مختلفی بین امام و کمیل خبر می دهند که طی آنها امام

تعالیم و نصایح ویژه‌ای را در اختیار کمیل قرار می‌دهد، مانند حدیث معروف به "حقیقت".^۱ از این رو است که گفته‌اند او صاحب سرّ علوی و خزانه معنوی امام علی علیه السلام است؛ بدین جهت اهل معنا او را در شمار عرفای نخستین آورده‌اند.

اما دعای کمیل دعایی است که گفته‌اند موروث از حضرت خضر نبی علیه السلام است.^۲ سید بن طاوس (۵۸۹ - ۶۶۴) در کتاب اقبال از قول کمیل نقل می‌کند که روزی در بصره در نزد مولایم امیرالمؤمنین علیه السلام بودم. حضرت از فضایل شب پانزدهم شعبان سخن می‌گفت. فرمود هرکس این شب را احیا بدارد و دعای حضرت خضر را بخواند خداوند خواسته‌اش را اجابت خواهد کرد. چون حضرت به خانه بازگشت، به حضورش رسیدم و از او خواستم دعای حضرت خضر را به من تعلیم دهد. فرمود: بنشین، ای کمیل. اگر این دعا را در هر شب جمعه یا در هر ماهی یکبار، یا سالی یکبار و یا در طول عمرت یکبار بخوانی، از شرّ دشمنان مصون می‌مانی، یاری می‌شوی، روزی داده می‌شوی و گناهانت بخشوده می‌گردند. سپس به کمیل می‌فرماید: که همراهی طولانی، وفاداری و خدمتت نسبت به ما موجب شد که از این نعمت بهره‌مند و به این کرامت مفتخر گردی. آن‌گاه حضرت دعا را القا فرمود و من نوشتم. علامه محمدباقر مجلسی نیز این دعا را در کتاب زاد المعاد آورده و به فارسی ترجمه نموده است.^۳

۱. ر. ک. مجموعه مقالات آیه الله حسن زاده آملی، مقاله ولایت تکوینی ۲، ص ۶.

۲. ر. ک. شیخ الطائفه طوسی، مصباح المتعجد، ص ۸۴۴.

۳. زاد المعاد، ص ۶۶.

دعای کمیل حاوی تعالیم ناب عرفان اسلامی است؛ عرفانی که مستقیماً از امام عارفان آمده و مشوب به تعلیمات و تأثیرات سایر ادیان و مکاتب نیست و مصون از تفسیرهای بی‌مایه و ذوقیات بی‌پایه است. این دعا بیان مواجهه عبد عاصی ضعیف بی‌پناه و مضطر، اما امیدوار و مصمم با درگاه خدای قادر عالم کریم و رحیم غفور است. حکایت زیبایی است از آن‌چه بین عبد عارف و خدایش می‌گذرد؛ بیان عشق و شوق و شوریدگی و خوف و خشیت و امید عبد از یک‌سوی و حکایت لطف و رحمت و هیبت و کبریایی حق از سوی دیگر است.

این دعا را «انسان الادعیه» گفته‌اند. جایگاه آن در بین دعاها هم‌چون جایگاه انسان در بین سایر مخلوقات است. شاید هم مراد از «انسان» مردمک یا نور دیده است؛ یعنی این دعا به منزله نور دیده دعاهاست. کفعمی نقل می‌کند که امیرالمؤمنین علیه السلام این دعا را در سجده قرائت می‌کرد.^۱

دعای کمیل از قدیم‌الایام مورد توجه علما و عرفای شیعی بوده است و آثار مختلفی در ترجمه، شرح و تفسیر آن به عربی و فارسی تحریر یافته است.

۱. کفعمی، مصباح، ص ۵۵۵.